

Горан Васин
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за историју
goranvasin@yahoo.com

Оригиналан научни рад
примљено: 15. април 2014
прихваћено: 1. октобар 2014

ИЗБОР ЛУКИЈАНА БОГДАНОВИЋА ЗА КАРЛОВАЧКОГ ПАТРИЈАРХА *

Сажетак: Црквено–народни сабор који је за задатак имао да изабере новог поглавара Митрополије прошао је са доста заплета и потешкоћа. Фаворит Владе будимски епископ Лукијан Богдановић изабран је из трећег пута. Епископ Гаврило Змејановић није потврђен, док је владика Митрофан Шевић одбио избор. Посебно тешка за српску политичку елиту је била чињеница да се избор и устоличење патријарха Лукијана догађао у данима анексије Босне и Херцеговине.

Кључне речи: епископ будимски Лукијан Богдановић, епископ вршачки Гаврило Змејановић, епископ пакрачки Мирон Николић, Црквено–народни сабор, Шандор Векерле, Светозар Прибићевић, анексија Босне и Херцеговине.

Смрћу патријарха Георгија Бранковића остао је упражњен патријарашки престо у Сремским Карловцима. И поред многобројних спекулација и нагађања, на избор новог првојерарха Карловачке митрополије се чекало доста дуго. Именованем будимског епископа Лукијана Богдановића¹ за администратора Митрополије 3.

* Текст је настао као фазни резултат рада на пројекту *Војвођански простор у контексту европске историје* (број 177002) Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ Лукијан Богдановић (Лазар Богдановић) је рођен 10. маја 1867. у Баји од оца Александра, трговца, и мајке Милице, рођене Летић. Основну школу и гимназију завршио је у Баји, а Карловачку богословију 1889. године. Затим је студирао права на Митрополитском лицеју у Јегри и положио испите са одличним успехом. Замонашио га је по чину мале схиме у манастиру Беочину 16. јула 1891. протосинђел Никанор Поповић, касније епископ темишварски. Рукоположен је 21. јула исте године за јерођакона у манастиру Раковцу. Приликом освећења храма у Сремској Митровици, 6. октобра 1891, произведен је у чин протођакона, а за архиђакона произведен је у Даљу на Цвети 1894. Следеће године рукоположен је у чин презвитера-синђела у Саборној карловачкој цркви. На Св. Николу исте године произведен је за протосинђела, а 29. децембра за архимандрита беочинског. Рукоположења и сва производаства извршио је патријарх Георгије (Бранковић). Од монашења па до 1. децембра 1891. био је конзисторијални подбележник Епархије бачке у Новом Саду и у исто време предавао је веронауку у гимназији, вишој грађанској, трговачкој и девојачкој школи. Почетком децембра исте године постављен је за катихету у Сремским Карловцима, где је службовао до краја школске 1893/4. извесно време предавао је црквено појање у Карловачкој богословији. Првог априла 1894. постављен је за конзисторијалног бележника архидијецезалне управе и у исто време за актуара гимназијског патроната у Сремским Карловцима. После смрти епископа будимског Јеремије (Мађаревића) именован је 10. новембра 1896. за патријарашког

марта 1908.² почело је разрешење ове кризе која је доприносила нефункционалности послова везаних за финансијско и административно функционисање Митрополије. Ускоро је под председништвом администратора одржана и прва седница Митрополијског савета. Такође 28. марта 1908. стигла је и потврда Манастирске уредбе, која је донета на Црквено-народном сабору 14. фебруара 1907.

Пештанска штампа је такође тих дана оптуживала Николу Пашића и краља Петра да шире великосрпску пропаганду, и да им у том послу у јужној Угарској помаже Јаша Томић који је тим поводом боравио у Београду.³ Све гласније се писало и о томе да се припрема анексија Босне и Херцеговине.⁴ На Угарском сабору се све више говорило о српској велеиздаји и ширењу српске пропаганде и мржње против Монархије због питања Босне и Херцеговине.⁵ У сенци тих дешавања администратор Богдановић је за 2/15. мај сазвао седницу Митрополијског савета са циљем да се организује изборни Црквено-народни сабор. Радикали су најављивали сабор као прилику да се решавају отворена питања везана за функционисање манастира и манастирских фондова, затим уређење финансија Митрополије и избор патријарха.⁶ Стари манир либерала, који су преузели радикали, да се питање избора патријарха решава на последњем месту, после питања дотације свештеника или решавања административно-епархијских послова, наговештавао је нове проблеме на Црквено-народном сабору. Већ у следећем броју почело се са оспоравањем епископалног карактера српске цркве, што је била још једна назнака смера будућих расправа.

Застава је пренела писање *Будапешти Хирлана* са тврдњом да председник владе Шандор Векерле планира да за патријарха наметне епископа будимског Лукијана и да ће радикали, уколико не буду били у прилици да наметну избор владике вршачког Гаврила Змејановића, пристати на овај компромис. Српска

мандатара Епархије будимске, а крајем јануара 1897. за администратора. За епископа будимског изабран је једногласно 6. децембра 1897. Хиротонисао га је 13. марта 1898. патријарх Георгије (Бранковић) са епископима: горњокарловачким Михаилом (Грујићем) и вршачким Гаврилом (Змејановићем). Његовим заузимањем за неколико година утрошено је на издржавање школа око 100.000 круна. Ускоро се показала потреба за оснивањем одбора за прикупљање прилога за подизање нових школа и прилогом од 10.000 круна он постаје највећи приложник. Храм у Чобанцу је обновио својим личним средствима. Када је српским вероисповедним школама запретила опасност да буду затворене, епископ Лукијан је, као члан Горњег дома, устао против повреда права српског народа у име целог епископата Карловачке митрополије и гласао против предложеног законског предлога. После смрти епископа темишварског Никанора администрирао је Темишварском епархијом све до избора епископа др Георгија (Летића). *Српски биографски речник*, 5, Нови Сад 2011, 651–652; Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*, Београд–Подгорица–Крагујевац 1996, 290–292.

² Раније, почетком фебруара, епископи су се састали на конференцији на којој се расправљало о избору патријарха и сазива Црквено-народног сабора. Председник владе Шандор Векерле је акт потписао са даном 6. априлом 1908. налажући администратору Митрополије да преузме све личне ствари и драгоцености покојног патријарха Бранковића. Архив Српске академије наука и уметности – Сремски Карловци (даље: АСАНУК), МПА, А, 26, 100, 104 (информисан и епископ Лукијан), 144 (Саборски одбор), 176 (информација Хрватској Влади)/1908.

³ *Застава*, бр. 78, 7. април 1908.

⁴ *Застава*, бр. 79, 8. април 1908.

⁵ *Застава*, бр. 85, 7. април 1908.

⁶ *Застава*, бр. 96, 2. мај 1908.

народна радикална странка (СНРС) је оштро демантовала ове тврдње.⁷ Време ће показати њихову велику истинитост.

У складу са вишегодишњом праксом, започетом после Црквено-народног сабора 1902, СНРС је за разлику од либерала врло мало инсистирала на мађаризацији и положају народносних посланика на Угарском сабору. Концентрисани на задржавање власти у црквено-школским институцијама, они су избор за патријарха доживљавали само као важну полуку одржавања свог положаја. Избор ће протећи у највећој мери с тим знамењем СНРС. Иако су либерали упозоравали на калкулацију Јаше Томића која ће довести до нових проблема у Митрополији, њихова снага на Црквено-народном сабору била је симболична, па се стога није могла очекивати значајнија промена курса радикалске политике. У тексту *Избор српског патријарха (Пешти Ханло)* је анализирао радикалску политику као прагматичну, зближавањем са мађарском опозицијом они су рушили патријарха Бранковића и јачали српско-мађарско пријатељство. Стога ће се избор патријарха завршити у споразуму радикала са владом, констатовали су у листу *Ханло*.⁸ Либерали су већ тада тврдили да ће на предлог Векерлеа СНРС извесно гласати за Лукијана Богдановића и да је велики жупан Бачко-бодрошке жупаније Бала на Угарском сабору о томе већ увелико говорио.⁹

Сам Полит-Десанчић је насупрот предизборним закулисним радњама око избора новог патријарха са групом народносних посланика на Угарском сабору активно учествовао у расправама о Законском предлогу за бесплатну наставу у основним школама. Свој познати говор о том питању је одржао 13. јуна 1908. указујући на лош положај народности и још гори третман који је уследио доношењем Апоњијевог закона. Тако се посебно апострофирала теза о уништавању свих права немађара, уз посебно агресивно ангажовање самог Апоњија и Сел Калмана.¹⁰ Он је подсећао да је Угарска по свом државном моделу много сличнија источним државама него западноевропским, нарочито по својим покушајима да се у пуној мери уназади и уништи култура свих немађара. Идеја предлагача закона да се дипломе вероисповедних школа могу издавати само на мађарском језику за Полита је била назадна и недопустива. Поступак државних власти које су скинуле натпис са српске вероисповедне школе у Новом Саду и потом фарбом уништиле икону Св. Саве, окарактерисан је као вређање Срба у целини. Замена тезе како деца иду бесплатно у школе, а да се финансијски терет свали на вероисповедне школе, које потом иду ка банкроту, далеко је од добрих намера и жеља, тврдио је вођа Српске народне слободоумне странке (СНСС).¹¹ Тврдња Полит-Десанчића тада изречена, да Угарска није само земља Мађара, наишла је на жестоке реплике неколицине мађарских посланика (Владислав Тали и Золтан Сенткираљи) али још више

⁷ *Застава*, бр. 112, 23. мај 1908.

⁸ *Браник*, бр. 108, 15/28. мај 1908.

⁹ *Браник*, бр. 112, 20. мај / 2. јун 1908.

¹⁰ Полит је неколико дана раније у тексту *Духови* подсећао на шездесетогодишњицу борби за Сремске Карловце јуна 1848. и позивао српску политичку елиту да се сети Стратимировића, Рајачића и Милетића и тако нађе мотива да опстане у неравноправној борби против агресивне великомађарске идеје.

¹¹ *Браник*, бр. 123, 4/17. јун 1908.

престоничких листова. Радикали су у потпуности игнорисали дешавања на Угарском сабору. И поред тога либерали су подсећали на то да је сумрак народности сасвим близу и да је крах црквено-школске аутономије врло извештан ако се настави политика мађаризације на коју радикали неће да одговоре, и приде заједно са државом бирају патријарха.¹²

Лош положај свештеника морао се наћи на дневном реду сабора. Чињеница је да се од Црквено-народног сабора 1864–1865. расправљало о положају свештеника и да су њихове плате мењане више пута. У сиромашним епархијама, Пакрачкој и Будимској, свештеници су имали плате (5–6 класа) око 500 форинти (највише плате биле су око 900), што је било премало за пристојан и цивилизован живот. Радикали су стога вешто користили немаштину свештеника да врше притисак на богатији епископат. Непосредно пре избора *Застава* је писала да СНРС неће конфликт са владом око избора патријарха, али су подсећали да избор одозго (од стране владе) не могу подржати, пошто је патријарашко звање од великог значаја и за Србе и за државу.¹³ *Мађаросаг* је тврдио да су најозбиљнији кандидати за патријарха епископи Гаврило Змејановић, Михаило Грујић и Лукијан Богдановић. Самосталци фаворизују владика пакрачког Мирона Николића. Такође лист бележи да је владика Лукијан покушавао да се договори са радикалима, али да коначна одлука није донета.¹⁴

Петити Хирлан је тврдио да ће радикали гласати за Змејановића, или администратора Богдановића. Тврдње према којима ће Богдановић имати патријарашко звање макар не добио већину, Јаша Томић је одбацио.¹⁵ Уочи сабора радикали су имали 40 посланика, самосталци 29, 4 независна и либерали само Полит-Десанчића. Политов став да је самосталцима прихvatљив Лукијан, али да вероватно неће гласати за њега, радикали су одбацили. *Петитер Лојд* је 5/18. јула 1908. објавио разговор/интервју са владиком вршачким Гаврилом Змејановићем о будућем избору за српског патријарха. Змејановић је тврдио да је пола године раније више пута разговарао са Шандором Векерлеом, и да је том приликом саветовао да се за администратора изабере најстарији епископ по посвећењу. Вршачки владика је, схвативши да угарска влада планира да подржи владика будимског Лукијана, рекао да администратори стварају непријатеље и да је боље било да су њега изабрали у том случају, а не Богдановића кога цени као поштеног и часног човека. Од тог момента Змејановић је, по сопственом тврђењу, био у Вршцу изолован од главних токова дешавања око избора. *За мене није срећа да будем патријарх, а није ни несрећа да не будем*, рекао је Змејановић. Такође је додао да се не може довести у питање његова лојалност, везивањем за радикалну странку. Сам Змејановић тврдио је да је један високи члан СНРС (Ђорђе Красојевић – прим. Г. В.) разговарао са

¹² Анализа пописа из 1905. ишла је у прилог овој тези. По том попису Угарска је имала 17.695.000 становника. Угарски сабор је имао 413 посланика. Народносних укупно 38. Даље, 2.800.000 Словака је бирало 7 посланика, 3.500.000 Румуна свега 14, 2.500.000 Немаца 13 посланика, 500.000 Срба свега 4 посланика. Хрвата у самој Угарској има 300 000 који немају ниједног посланика. Исти је случај и са 600.000 Русина.

¹³ *Застава*, бр. 141, 30. јун 1908.

¹⁴ *Застава*, бр. 143, 2. јул 1908.

¹⁵ *Застава*, бр. 145, 4. јул 1908.

Векерлеом и да је добио уверавање да његов избор не може бити верификован од стране владара због сумње да радикали врше великокрпску пропаганду и да је једини погодан човек Богдановић. Змејановић је тврдио да Деже Банфи и Сел Калман могу потврдити да је чинио доста услуга држави и да се у преписци Бењамина Калаја налазе подаци о томе како се залагао за сузбијање свих антидржавних активности. Исто тако, вршачки владика је подсећао да су радикали на изборима 1905. помогли да у 30 срезова победе независњаци у изборима за Угарски сабор. Сам је тврдио да ће радикали гласати за њега, а самосталци за Мирона Николића. У поновљеном гласању радикали би подржали Михаила Грујића, констатовао је Змејановић.¹⁶

У ауторском тексту Жарка Миладиновића, *Државни интерес и избор српског патријарха*, истицала се важност патријаршког звања за Србе, али и чувања достојанства истог. Наглашавано је да патријарх гарантује аутономију и да он мора имати подршку народа, те да није кључно да ли патријарх зна мађарски (алузија на владику Змејановића који није знао мађарски), подсећајући на наметање митрополита Јована Ђорђевића (1769–1773) и патријарха Германа Анђелића (1882–1888), и потом на тзв. *сукоб народа са патријархом Георгијем Бранковићем*.¹⁷ На самом отварању Црквено-народног сабора дошло је до сукоба радикала са самосталцима због немогућности да се усвоји дневни ред, односно због протеста самосталаца јер је комесар прочитао одлуку да се одмах приступи избору патријарха, што је било кршење права посланика Црквено-народног сабора да сами донесу дневни ред. Јован Радивојевић Вачић и Миша Михајловић су пребацивали Светозару Прибићевићу и Богдану Медаковићу да се раније нису бунили због наметања дневног реда на сабору.¹⁸

Ауторским текстом *Састанак нашег Народно-црквеног сабора* огласио се и Михаило Полит-Десанчић. Он је подсећао на низ нерегуларности које су учињене до момента отварања сабора (кршење одредби Саборског устројства из 1875), подсећајући да се румунски сабори и синоди одржавају у складу са законом. Политова кључна тврдња је била да радикалство код Срба чини највећи раскол и да се отуђују Срби из Хрватске и Славоније, који су били увек Милетићеве присталице, односно да се сукоб радикала и самосталаца на последњем Црквено-народном сабору рефлектује на тотални слом црквено-школске политике. Он је посебно хвалио политику самосталаца од 1905. као најважнији чинилац одбране Срба у Хрватској, критикујући радикале за напад на опозицију хрватско-српске коалиције према бану Рауху и мађаризаторској политици. Он је додавао да ће самосталци тешко поднети *измећарство радикала* и да је пораз Томићеве странке у Троједној и шире, јужној Угарској, изванредан на следећим изборима. Минуциозно је вођа либерала написао да ће Векерле наметнути Лукијана Богдановића и да ће радикали гласати за њега, али да самосталци ни у једном случају не могу трпети Векерлеово мешање у једну чисто српску ствар. Према Политовим информацијама, део радикала

¹⁶ *Застава*, бр. 147, 7. јул 1908; *Браник*, бр. 151, 8/21. јул 1908.

¹⁷ *Застава*, бр. 151, 11. јула 1908.

¹⁸ АСАНУК, МПА, Сабори, 1908, седница 2.

ће ипак прво гласати за владика Змејановића, а ако тај избор не успе, гласови иду Богдановићу.¹⁹ Именовање министра правде Антала Гинтера за комесара Црквено-народног сабора ишло је у прилог тези да се држава врло озбиљно бавила питањем избора карловачког првојерарха.²⁰

Тешке речи су пљуштале на све стране. Радикали су остали при својој тврдњи да се ипак мора бирати најпре патријарх. Никола Турђевић је одбацио тврдњу самосталца Душана Поповића да су радикали променили причу да се не замере држави. Поповић и Полит су тражили да се најпре изгласа уредба о дотацији свештеника, док су радикали сада имали идеју да се најпре мора изабрати патријарх који ће потписати поменути уредбу (!?). Мита Клицин је тврдио да се без реда и поретка не може водити сабор како би желели Поповић и Полит.²¹ Вођа либерала се поново огласио текстом *Ко да буде српски патријарх*, у коме је осуо критику на писање мађарских листова о овом важном српском питању, стављајући радикалима на терет да су својим понашањем директно допринели мешању владе у послове црквено-школске аутономије. Он је јасно ставио до знања политичкој јавности да Змејановић нема шансе да буде изабран и да нема подршку ни у Будимпешти ни у Бечу. Према Политовим сазнањима, Векерле се залаже искључиво за Богдановића. Ипак се сам вођа либерала заложио за избор пакрачког владике Мирона Николића као најпоштенијег и најчеститијег српског епископа. После њега је за другог кандидата именовао владика горњокарловачког Михаила Грујића.²² Писање о Црквено-народном сабору је прекинуто због анализе дешавања у Босни и Херцеговини. Доношење устава у Турској је праћено са највећом пажњом, коментарисано је кроз призму престоничких тврдњи да Монархија нема никакве везе с тим уставом и да он нема значаја. Радикали су тврдили да се може очекивати промена положаја Босне и Херцеговине.²³ Сличан став су заузели и политовци и самосталци, делимично гурајући избор патријарха у други план.

Комесар Гинтер је отварајући Сабор нагласио љубав владара према својим поданицима и додао да сазив Сабора из 1906. има мандат да изабере новог митрополита-патријарха. Такође, уз помну анализу свих пристиглих предмета, дошло се до закључка да се на првом месту мора водити рачуна о цркви и да се прво мора изабрати нов црквени поглавар. Неки од предлога, по мишљењу владара, дубоко засецају у послове канонске и црквене природе и не могу бити решени без избора новог патријарха. Тек после избора патријарха може се решавати читав низ питања, или се може сазвати нов сабор. Јасно је речено да се ниједна одлука не може сматрати пуноважном док се не изабере патријарх. Рок за избор је назначен: 3 дана.²⁴

¹⁹ *Браник*, бр. 148, 4/17. јул 1908.

²⁰ АСАНУК, МПА, А, 283/1908 (Сазив Црквено-народног сабора и именовање Гинтера за комесара).

²¹ *Застава*, бр. 157, 17. јул 1908.

²² *Браник*, бр. 155, 12/25. јул 1908.

²³ *Застава*, бр. 159, 21. јул 1908.

²⁴ Говор ц. и к. комесара приликом отварања Црквено-народног сабора јула 1908. (Процедура отварања сабора прошла је у устаљеном реду. Најпре је послата депутација на челу са владиком темишварским Георгијем Летићем да поздравља комесара, а потом је прочитан рескрипт о сазивању сабора и именовању комесара. Постројена је била и војничка чета, а оркестар је одсвирао химну. Рескрипт је прво прочитан на

Владика Мирон Николић је после тога као најстарији епископ по посвећењу отворио Сабор, позивајући на мир и слогу, наглашавајући да су Срби за два века Митрополије бирали свега 17 архипастира и да се избор мора учинити сталожено и мудро. Посланик самосталаца Васа Муачевић је одмах после тога поднео жалбу мањине због читања и обраћања комесара на мађарском језику и нагласио у име своје посланичке групе да се кроз обраћање комесара јасно види тенденција да се наметне изборни ред, да се одреди ток рада Сабора и да се октроише избор српског патријарха. После тога је уследила жестока расправа у којој су учешћа узели Светозар Прибићевић, Александар Рокнић, Јован Радивојевић Вачић, Лазар Обреновић и Никола Ђурђевић. За реч се јављао и др Коста Хаџи. Самосталцима је реплицирао и познати радикалски посланик Жарко Миладиновић. Посебно је непријатна полемика била између Светозара Прибићевића²⁵, Ђорђа Красојевића, Мите Клицина и Саве Путника, у којој су неки од посланика *псовали Бога* у саборници.²⁶ Самосталци и Полит су оптужили радикале за покушај физичког линча. Либерали су тврдили да се у оваквој атмосфери до тада није биран ниједан српски патријарх.

Приликом првог гласања 19. јула / 1. августа 1908. већину гласова је добио вршачки владика Гаврило Змејановић, кандидат Радикалне странке са 40 гласова, док је пакрачки Мирон Николић добио 30 гласова.²⁷ СНРС је тврдила да самосталци и Полит покушавају да опструишу потврду *изабраног патријарха Гаврила*. Архимандрити Анатолије Јанковић и Георгије Видицки су јавно говорили да ће се иселити у Србију, ако Змејановић буде потврђен. После самог гласања Мита Клицин је поднео комесару Гинтеру молбу да усвоји гласање Сабора, што је комесар примио на знање. Такође, новоизабрани патријарх Гаврило је са балкона двора благосиљао радикале и вернике. Мало после тога са комесаром Гинтером су за Будимпешту отпутовали Ђорђе Красојевић и Мита Мушицки, којима се прикључио и Никола Марковић Ерделјан. Радикалску делегацију су примили Векерле, Кошут и Апоњи, а Красојевић је лично изнео молбу да се потврди Змејановић. Комесар Гинтер је подржао предлог, а касније ће слично учинити и гроф Теодор Баћањи, Арпад Телеки и велики жупан Аладар Бала. Векерлеов одговор делегацији био је пун симпатија за Србе, али без директног одговора.

Полит је тврдио да су епископи против Змејановића и да он сигурно неће бити потврђен за патријарха. У тексту *После избора* он је са жалошћу констатовао да је неодговорна већина покушала да наметне личност за коју се знало да не може бити патријарх и да је тиме нанета штета достојанству звања патријарха и Србима уопште. Став радикала да ипак могу покушати да натерају Векерлеа да предложи Змејановића Полит је сматрао неодговорним и наивним политичким ставом који је

мађарском језику, а затим по дозволи комесара на српском.)

²⁵ Прибићевић је директно оптужио радикале да су мађарски војници и да су директно продали Црквено-народни сабор Векерлеу, и да српски манастири припадају српским калуђерима, а не мађарској влади (алудирајући на манастирску уредбу).

²⁶ Црквено-народни сабор, прва седница 16/29. јула 1908 (Стенографске белешке, даље у тексту, исто).

²⁷ Црквено-народни сабор, друга седница, 19. јул / 1. август 1908.

знак несхватања политике коју води мађарска држава.²⁸ Полит се декларисао да је заједно са самосталцима гласао за владу пакрачког Мирона Николића. *Пеити Наplo* је објавио тим поводом повећи текст, *Мађари и Великосрби*, који је пренет у српским новинама и у којем се тврди да је Јаша Томић великосрпски агитатор који је под Пашићевим инструкцијама наступао да се избори за Змејановића. Човек за везу је био Иванић. Текст је обиловао тврдњама о рушитељским намерама Пашића и Томића када је у питању Мађарска, и следствено томе долази избор Гаврила Змејановића. *Потврда Змејановића била би издајство домовине*, констатација је којом се закључује текст.²⁹

Самосталци су такође опширно писали о Змејановићу. Они су подсећали на велику мржњу која је постојала између њега и радикала. Као детаљ из његове биографије издвајају да је гимназију завршио са довољним успехом и да је без испита 1869. примљен у богословију. На инсистирање патријарха Германа био је војни капелан у Сарајеву, а потом на протекцију барона Федора Николића бива именован 1891. за управитеља манастира Крушедол. Самосталци су подсећали да је после избора за вршачког владуку Змејановић оштетио школски фонд, да је циркуларном нотом наредио свештеницима да гласају за Банфија, после чега су радикалске присталице хтеле да га испребијају. Ипак, знајући да је Змејановић лукав и превртљив, они су га придобили за сарадњу у нападима на патријарха Георгија Бранковића. Они су такође на основу докумената Саборског одбора доказивали да је Змејановић оштетио касу манастира Крушедол за скоро 4.000 форинти.³⁰

Сукоб на релацији Полит – Прибићевић – Томић био је наредних недеља у центру пажње. Клетве, увреде, личне увреде, лажи, одговори на исте, само су део колорита који је пратио избор српског патријарха. Ускоро је објављен у више бројева Томићев текст *Како смо бирали патријархе кроз 200 година*. Ипак, Томић је резонски сматрао да је цела хајка на великосрбе приликом избора патријарха потребна Бечу из других разлога – због тога што се спрема за ангажовање (анексију) Босне и Херцеговине. Он је тврдио да пред Европом треба представити Србе као велику претњу Аустро-Угарској и да ће сав прљав посао обавити Хрвати. На тај начин Томић је објашњавао и Настићеву аферу која је потресала хрватску и српску јавност у Троједној и која је била увертира у погромашки Велеиздајнички процес.

На вест да Змејановић није потврђен за патријарха због незнања мађарског језика Полит је тврдио да је таква одлука очекивана и да је он одраније указивао на то да ће Змејановићева неквалификација бити проблем. Шандор Векерле је сматрао да вршачки владика Змејановић није погодна личност за патријарха. Он је одбио његову потврду јер је тврдио да патријарх мора смирити сукобе, а пошто је Змејановић радикалски опредељен, сукоби ће се само продубити. Такође, Векерле је отворено говорио да патријарх мора знати мађарски, што није случај са Змејановићем. Стога је он предложио да се гласа за епископа будимског Лукијана

²⁸ *Браник*, бр. 163, 21. јул / 4. август 1908.

²⁹ *Застава*, бр. 169, 1. август 1908.

³⁰ *Србобран*, бр. 166, 22. јул / 4. август 1908; О целом случају је био помно обавештен и Шандор Векерле коме су поднесени рачуни Саборског одбора на увид. АСАНУК, МПА, А, 202/1908.

Богдановића.³¹ Нови сазив Црквено-народног сабора је потврђен за 2/15. септембар 1908. У рескрипту који је пратио позив, наглашено је да се владика вршачки Змејановић искључује из могућности за избор због незнања мађарског језика (што је дефинисано за великодостојнике одлукама Угарског сабора из 1840. и 1843/1844). Жарко Миладиновић је подсећао да ни Арсеније Стојковић ни Теофан Живковић нису потврђени и да су због тога настали велики проблеми у пословима црквено-школске аутономије. Паралелно са најавом Црквено-народног сабора настављала се прича о хајци на Србе и позивом Европи да ослободи Босну и Херцеговину од аустријске немани. Браниковци и самосталци су исто тако опширно писали о прогону Срба у Хрватској и хапшењу Валеријана и Адама Прибићевића.³² Полит је констатовао да је у питању жеља Будимпеште да кроз сломи коалицију. Помен Апоњија о могућности стварања мађарске православне цркве био је још један од видова притиска уочи наставка Српског црквено-народног сабора. Румунски листови су писали да је избор Лукијана Богдановића само корак до стварања поменуте цркве. Либерали су у тексту *Мафијина тајна* директно напали радикале да желе да заједно са Змејановићем приграбе приходе вредне 700.000 круна.³³

Уочи наставка рада Сабора и поновног избора патријарха, опет се ауторским текстом *Право избора српског патријарха* огласио Михаило Полит-Десанчић. Он је подсећао на суморну слику Срба у Монархији у моменту новог избора, алудирајући на хапшења у Хрватској и Славонији и предстојећу анексију Босне и Херцеговине. Он је пребацио радикалима да су сами хтели да изаберу свог патријарха, и да за разлику од Арсенија Стојковића и Теофана Живковића радикалски патријарх Гаврило није имао апсолутну већину. Тврдио је да је Змејановић одбачен јер није знао мађарски. Полит је одбацио као неосновану и неистиниту, пошто ниједан српски патријарх сем Георгија Бранковића није знао мађарски, а од епископа мађарски знају само Летић и Богдановић. Такође, мађарски језик није званични у Троједној. Он је питао са разлогом да ли српски сабор још увек има ингеренције да сам бира свог поглавара. На крају је Полит позивао на споразум и сарадњу.³⁴ Сличне ставове поновио је и у тексту *Нови избор српског патријарха*, наглашавајући да је Змејановић на самом почетку одбачен као кандидат и да је Векерле поново ургирао за Богдановића. Исти став су понављали и самосталци. Радикали су окарактерисани као издајници српске идеје.³⁵ Либерали су такође подсећали на наметање Јована Ђорђевића и Германа Анђелића.

На сам дан отварања Сабора Душан Поповић је тражио да се гласа о дневном реду и да се дневни ред утврди ван тачке о избору патријарха који је заказан за петак 5. септембар 1908.³⁶ Самосталци су такође изричито тражили од

³¹ Kemény G. Gábor, *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában 1867–1892*, köt. V, Budapest 1971, 244, 247–252.

³² *Србообран*, бр. 170, 26. јул / 8. август 1908.

³³ *Браник*, бр. 173, 2/15. август 1908.

³⁴ *Браник*, бр. 184, 17/30. август 1908.

³⁵ *Браник*, бр. 192, 27. август / 9. септембар 1908.

³⁶ Валеријан Прибићевић (Василије), брат Светозара Прибићевића, родом из Дубице (1870). Завршио је гимназију и Духовну академију, потом радио две године у Монашкој школи у манастиру Хоново. Замонашио се маја 1894. у Крушедолу. Од 1897. до 1899. био је наставник у српској школи у Цариграду.

Сабора да расправља о нападу на српске цркве, имовину и грб, као и о хапшењу Валеријана Прибићевића приликом Настићеве афере.³⁷ Тако ни Црквено-народни сабор овог пута у освит избора патријарха није био поштеђен актуелних политичких догађаја које су и радикали и самосталци називали хајком на Србе.³⁸ Душан Поповић је детаљно расправљао о овом предлогу захтевајући што пре расправу и став Црквено-народног сабора о овом питању. Пошто се није могла доказати веза између избора патријарха са овим дешавањима, предлог је одбијен. У самом рескрипту Франца Јозефа је стајало да је 1. августа добио молбу да се потврди избор Гаврила Змејановића за српског патријарха, али да не осећа побуду да потврдом одобри тај избор. Такође, искључивањем поменуте особе из могућности поновног избора наређује се нова изборна седница (датум 16. август 1908). Исти текст је на мађарском прочитао и комесар Гинтер.

У разговору са Ференцом Кошутом Жарко Миладиновић и прота Стеван Михалцић су изјавили да СНРС не може гласати за владика Лукијана. Кошут им је саветовао супротно. Ускоро је Мита Клицин изјавио да владика бачки Митрофан Шевић пристаје да се кандидује, али де има одређене услове, не прецизирајући о чему је реч. Делегација радикала је разговарала и са владиком Летићем, прота Михалцић са владиком Мироним, Никола Ђурђевић са владиком Грујићем. Самосталци и либерали су у великој мери ликовали због евидентног попуштања радикала на притисак министра привреде Кошута, тако да је све извеснији био избор Лукијана Богдановића.

На седници 5. септембра (3. и 4. седница) почело се ипак интерпелацијом самосталаца о девастирању цркве у селу Дрљаче. Свештеник Петар Крајновић је захтевао да се на Сабору расправља о прогону Срба у Троједници. Већина се сложила да се одмах по избору патријарха приступи тој теми. На седници 6. септембра 1908 (5. седница) је владика бачки Митрофан Шевић добио потребне гласове, он је одбио да се прихвати патријарашког звања. За Шевића је гласало 40 посланика (радикала), за Мирона Николића 27 (самосталци и Полит) и за будимског Лукијана 3 (Евген Думча, прота Недељковић и Милош Ђорђевић).³⁹ У свом образложењу потписаном 6/19. септембра, он је тврдио да је избор обављен без његовог пристанка и воље, па стога не може да се прихвати патријарашког звања. Исту изјаву је пред Сабором прочитао и комесар Гинтер на мађарском. Радикали су се после тога свим силама обрушили на бачког владика. Они су осудили себичност и кукавичлук Митрофана Шевића инсистирајући да се жеља народа мора поштовати и да је патријарашко звање повезано са испијањем чаше жучи до дна. Клицин је тврдио да комесар на Сабору има већ потписане оставке и других епископа. Такође је СНРС обнародовала да је владика Шевић два дана пред избор послао поруку

Студирао је и класичне науке, а убрзо постаје и професор Богословије у Сремским Карловцима. Био је један од првооптужених у Велеиздајничком процесу. Од 1918. биран је за народног посланика, до 1929. Као настојатељ манастира Јазак био је изабран за викарног епископа сремског децембра 1939. Хиротонисао га је патријарх Гаврило 28. јануара 1940. у Сремским Карловцима. Умро је 10. јула 1941. у Сплиту. После рата пренет је у манастир Јазак.

³⁷ АСАНУК, МПА, А, 349/1908.

³⁸ *Србобран*, детаљно, бројеви 191–197, 1908.

³⁹ Црквено-народни сабор 1908, седница бр. 5, 6 / 19. септембар 1908.

посланичком клубу радикала да се неће прихватити звања.⁴⁰

Конечно је 9/22. септембра 1908 (6. седница) изабран будимски владика Лукијан, који је на гласању добио 39 гласова, док је пакрчки владика Мирон Николић добио 25 гласова. Радикали су оправдање нашли у чињеници да су владике Георгије Летић и Михаило Грујић велики противници странке и да је Лукијан био у најмањем сукобу са странком. Такође, они су практичним разлозима оправдали избор како се не би још чекало на попуњавање патријарашке столице пошто је доста нагомиланих проблема и послова. Једно од оправдања радикала било је и да се мора избећи наименовање патријарха као што је то био случај са Германом Анђелићем. Посебно је важно истаћи да су гласање за будимског владика покушавали у СНРС да представе као својеврсну жртву у име српских интереса који су били угрожени дешавањима на Црквено-народном сабору.⁴¹ Дан уочи избора радикалски посланици Ђорђе Красојевић, Мита Мушички и прота Божићар Поповић су били на разговорима код министра Ференца Кошута и одмах после тога код председника владе Шандора Векерлеа. У разговору који је трајао 45 минута радикали су предали Векерлеу меморандум од 14 тачака програмског типа, претежно везаних за фондове и управу манастирским добрима.

Одмах после избора радикали су хвалили избор патријарха Лукијана, тиме што су самосталцима и Политу онемогућили да се настави наред у митрополијском пословима. Посебно је важна изјава новог патријарха да ће своје архипастирско управљање црквом наставити у сагласју са саборском већином. *Петти Хирлан* је писао да Богдановићев избор сведочи да се наставља правац политике почет на Сабору 1907. Патријарх је, с друге стране, обећао 20% (140.000 круна) својих прихода за свештеничке плате и пензије.⁴² Политове тврдње да Лукијан није смео бити изабран за српског патријарха радикали су одбацили подсећајући на то како су либерали подржавали његовог претходника патријарха Георгија Бранковића.⁴³ Либерали су Богдановићев избор називали комедијом и лакрдијом уз понижавајуће

⁴⁰ *Застава*, бр. 197, 8. септембар 1908.

⁴¹ *Застава*, бр. 199, 10. септембар 1908.

⁴² Приликом решавања питања пензионог осигурања свештеника, патријарх Лукијан је обећао стални годишњи допринос из својих личних средстава, а када је донета *Мировинска уредба за српске православне свештенике у српској православној митрополији карловачкој*, прилагао је сваке године 20% свог чистог прихода свештеничко-удовичком фонду. Још 1909. године патријарх Лукијан је основао *Синодски фонд* у који је прилагао 50.000 круна годишње за синодске и црквено-просветне циљеве. Свети архијерејски синод је на његову иницијативу 1911. донео *Уредбу за дворско монашко свеиштенство у православној Митрополији карловачкој*. У статус придворних монаха могао је бити примљен само академски образован младић православне вере и српске народности. Ово је била школа у којој су школовани млади монаси за више положаје у цркви. Када је хрватско-славонско-далматинска влада крајем јануара 1909. одузела право јавности српској учитељској школи у Пакрацу, патријарх Лукијан је предузео одговарајуће кораке и школи је враћено право јавности. Патријарховом иницијативом *Благодјејање митрополита Стефана (Стратимировића)* преуређено је у модерни гимназијски интернат – *Стефанеум* – у којем је око четрдесет гимназијалаца имало бесплатне стан и храну. Морамо додати да је великом заслугом патријарха Лукијана генерално обновљена Саборна црква Св. Николе, која је поново освећена 1910, о чему сведочи и спомен-плоча у самој цркви. На иницијативу патријарха настала је и чувена слика Уроша Предића *Узбуркано море*, која приказује Светог Николу како благосиља патријарха Лукијана који клечи пред њим тражећи благослов за спас цркве. Слика се чува у Српској патријаршији у Београду. Портрет Богдановића из 1925. такође је дело Уроша Предића.

⁴³ *Застава*, бр. 201, 12. септембар 1908.

трчање мађарским министрима и додатно вређање и дерогирање права Црквено-народног сабора. Самосталци су Томића и Богдановића засули звиждуцима. Такође, либерали су се питали како је Томић успео да гласа за Лукијана када је на онакав начин рушио Бранковића (Богдановићевог ујака) и какво је просветљење доживео Јаков да сада одступи од свих својих начела!?'⁴⁴ (Текстови *За 13 сребреника* и *Гуја у процепу*.) На улици испред саборнице настављено је добацавање и обострано вређање између самосталаца и радикала. Додатну сенку на избор патријарха Лукијана је бацала чињеница да епископи нису хтели да гласају за њега и поред претњи које је упутио комесар Гинтер. Ниједан владика није гласао за српског патријарха!

С друге стране, преламање односа хрватско-српске коалиције утицало је у великој мери на непријатељство на Црквено-народном сабору. Самосталци и либерали који су били у опозицији на Хрватском сабору нису, што је разумљиво, желели да гласају за владиног кандидата. Није без основа размишљање Јаше Томића како би лако дошло до сагласја око новог патријарха да су самосталци и либерали постигли споразум са Векерлеом. С друге стране, Полит је писао да је одраније позната чињеница да је Векерле још за време Бранковићевог живота рачунао са Богдановићем као новим патријархом. Полит није априори одбацивао Лукијана као патријарха, али га је подсећао да се сети покојног патријарха (и ујака) Георгија Бранковића који му је омогућио избор на будимску епископску столицу. Полит не крије да је његово противљење избору проистекло директно из поступака бана Рауха против коалиције, па се стога није могло гласати за владиног кандидата. Томић и Клицин су одбацили Политове идеје тврђом да није српска аутономија предмет поткусуривања хрватско-српске коалиције и Угарске владе, већ питање српског народа и цркве.

Устоличење патријарха Лукијана у највећој мери било је у сенци дешавања везаних за анексију Босне и Херцеговине. Све отвореније се писало да се зна датум анексије и да се више не може сакрити чињеница да ове српске покрајине долазе под власт Двојне монархије.⁴⁵ Датум устоличења је обнародован за 25. септембар / 8. октобар 1908. Ускоро је свака вест почињала причом да се очекује анексија Босне и Херцеговине, па се сва јавност окретала ка овој горућој теми у решавању српског питања. У светлу тог писања нашло се места и за чланак *Нови патријарх – ново доба* у коме се писало о томе да је два века раније основана Крушедолска митрополија и да се од новог патријарха очекује промена курса политике и већа сарадња са народом, што је патријарх и наговестио одрицањем од дела прихода. У свом говору приликом устоличења патријарх Лукијан је рекао и да се нада на првом месту у Бога и своје вернике да ће тешко бреме патријарашког достојанства носити смирено и на корист Митрополији и за бољитак црквено-школске аутономије. Никола Ђурђевић се такође хвалоспевним говором обратио патријарху Богдановићу, тврдећи да се све жеље народа сада усмеравају ка њему, правом наследнику

⁴⁴ *Браник*, бр. 203, 11/24. септембар 1908; *Браник*, бр. 204, 12/25. септембар 1908; *Браник*, бр. 205, 13/26. септембар 1908; *Србобран*, бр. 203, 10/23. септембар 1908; *Србобран*, бр. 204, 11/24. септембар 1908.

⁴⁵ *Застава*, бр. 207, 19. септембар 1908.

Црнојевића и Рајачића.⁴⁶

На маргинама тих дешавања, дат је и један опис устоличења српског патријарха. Изнад ових редова стизали су брзојави из Београда који су говорили о скупуљању добровољаца и незадовољству широм Србије анексијом Босне и Херцеговине. Сви текстови усмерени су били искључиво ка дешавањима везаним за анексију Босне и Херцеговине. Врло сличне текстове објављивао је и Политов *Браник*. Узаврела атмосфера помешана са осећањем националног пораза била је присутна код либерала.⁴⁷ На седници Црквено-народног сабора 24. септембра / 7. октобра званично је прочитан рескрипт цара Франца Јозефа о потврди патријарха Лукијана Богдановића. Краљевски комесар Гинтер такође је прочитао саопштење и проглас на мађарском језику (на шта је поново жалбу поднео Васа Муачевић). Похваљена је мудрост и трезвеност саборских посланика, а саборске седнице су одложене до даљњег.⁴⁸

Либерали су атмосферу са устоличења приказали крајње суморно и негативно. Народ је хладно поздрављао патријарха. Атмосфера објављене анексије и самог начина избора патријарха допринела је оваквој ситуацији. Говор комесара Гинтера на мађарском у српској цркви посебно је био негативно прихваћен. Улазнице за устоличење такође су биле на мађарском. Заклетва је прочитана и изговорена на латинском. Било је и више узвикивања имена владике Мирона, а неки су чак узвикивали Гаврила (али се Змејановић ипак није појавио). Сви су поздравили благ и помирљив говор новог патријарха.⁴⁹ Дан касније одржана је и прва седница Црквено-народног сабора под председништвом патријарха Лукијана. Васа Муачевић се обратио патријарху и Сабору истичући више повреда и понижавања који су се десили приликом устоличења од стране комесара Гинтера и затражио изјашњавање о њима.⁵⁰ На следећој седници (деветој, 10. октобра) проглашено је да се Сабор одгађа на неодређено време. Патријарх Лукијан је преузео тешко бреме високог достојанства у компликованим околностима. Његово управљање српском црквом било је кратко у преломном моменту за положај Срба у Монархији. У безизлазној ситуацији укидања црквено-школске аутономије (1912) сви ће му окренути леђа. На првом месту то ће бити радикали Јаше Томића, који су га и подржали приликом контроверзног избора.

⁴⁶ Исто.

⁴⁷ *Браник*, бр. 216, 26. септембар / 9. октобар 1908.

⁴⁸ Исто.

⁴⁹ *Браник*, бр. 217, 27. септембар / 10. октобар 1908.

⁵⁰ Црквено-народни сабор, седница бр. 8, 26. септембар / 9. октобар 1908.

LUKIJAN BOGDANOVIĆ'S ELECTION TO THE PATRIARCHATE OF KARLOWITZ

Summary

Patriarch Lukijan Bogdanović ascended the throne of the Metropolitanate of Karlowitz under very complicated circumstances in relation to the position of Serbs in Austria-Hungary. His controversial election with the support of the Radicals and without support of the episcopacy announced an unfavourable period for the Serbian church in the Monarchy. The Patriarch had great responsibility and carried a heavy burden, for which he was not fully prepared. His tragic end in 1913 symbolically represented a prelude to the events before the beginning of the First World War.

Keywords: Episcopo of Buda Lukijan, Episcopo of Vršac Gavriilo Zmejanović, Episcopo Miron Nikolić, Šandor Vekerle, annexation of Bosnia and Herzegovina, Jaša Tomić, Polit Desančić.